

Apologie van een foute interesse
Stierenvechten

CULTUURFILOSOFISCH ESSAY

Eric Corijn

© 2020, Eric Corijn en Bitbook.

Cover : Bitbook

Foto auteur : Theo Beck

Lay-out : Bitbook

ISBN: 978 9464077 025

Voor Robbe

en de momenten samen in El Puerto

INHOUD

1	El Puerto	9
2	Het feest van de stier	12
3	Plaza de Toros	15
4	De neergang is al ingezet	21
5	De natuur cultiveren	28
6	Al-Andalus, land van drie culturen	33
7	Een cultuur kent vele lagen	39
8	Kunst maken met de dood	42
9	Een onmogelijke opdracht	45
10	Positiespel	49
11	Een lange geschiedenis	53
12	Eerst de paarden beschermen	60
13	Le Midi n'est pas Paris	66
14	De toro bravo is een cultuurproduct	72
15	Trapío, bravura, noblesa	78
16	Victorino Martin en Miura	82
17	Een klein kennerspubliek	85
18	Een goed ontwikkelde vedettecultus	89
19	De tijd van het management	98
20.	De wijsgeer als advocaat	103
21.	Vamos a los toros!	108
22.	Een spektakel in drie derden	116
23.	Terug naar El Puerto	134
24	De publieksman El Fandi	141
25	Een druk en gevaarlijk bestaan	141
26	Toch nog een keer	146
27	Ambivalentie is des mensen	153
28	Lexicon	155
	Dankwoord	161

I. El Puerto

ZONDAG 2 AUGUSTUS 2015. De corrida begon om halfacht 's avonds. 'A las siete y media de la tarde'. Dat uur was al buiten de maat. Normaal: 'A las cinco de la tarde. En punto'. Of als ze dan toch de grote warmte willen vermijden: 'A las siete de la tarde.' Hier in El Puerto de Santa Maria, wat ten zuiden van Jerez de la Frontera, in het Andalusië van de Atlantische kust, dicht bij Cádiz, zijn ze flexibel. De tweede corrida van die kleine *feria*¹, die van zaterdag 8 augustus, begint zelfs om tien uur 's avonds. Met kunstlicht dus. Echt ongewoon, zeker voor een reguliere *corrida de pie*, met alleen *matadores* met hun *cuadrillas*, de professionele stierendoders met hun helpers, drie *peones* te voet en twee *picadores* te paard. Zo laat op de avond staat veelal een *corrida de rejones* geprogrammeerd. Dan gaat het immers vooral om de rijkunst van dressuurpaarden die zoveel vertrouwen hebben in hun ruiter dat ze aanvaarden raketings langs een stier te worden geleid.

Hoe dan ook, om tien uur 's avonds, blijven de plaatsen en ticketprijzen verdeeld over 'Sol y Sombra', duur en minder duur, rijk en arm. Want 'Sol y Sombra' heeft niet alleen met zon en warmte van doen, maar vooral met sociale ruimtes, met verschillende soorten publiek en of het eindspel zich

¹ Woorden in cursief zijn opgenomen in een verklarend lexicon vanaf p.155.

vooral afspeelt voor de dure *barreras* in de schaduw of dan toch dichterbij de *tendidos* aan de zonnekant. Een restje traditie blijft altijd over, ook al wordt het moeilijker daarin nog enige ratio terug te vinden.

Tradities hebben zo hun eigen redenen, een zinvolle samenhang. Vroeger waren ze deel van het dagelijkse bestaan, een antwoord op een ware uitdaging, ingebed in de dominante levensvisie van de tijd. Maar ze hebben dan de tijd overleefd. Ook al verandert de samenleving, sommige praktijken overleven en beginnen een eigen leven te leiden. En zo worden ze verwijzingen naar een verleden. Een verleden dat toch poogt het heden zin te geven, een spiegel voor te houden. Dat proces opzoeken en begrijpen wordt een interessante, ja passionele zoektocht. Want ooit hadden ze wel een goede reden van bestaan. Ingebed in een context. Tradities begrijpen buiten context is een opgave. Een lange initiatie naar een mythische oorsprong, die vast niemand ooit heeft ervaren. Maar tradities gaan verloren en blijven over als flarden van een veranderende wereld waarin mensen vooral met zichzelf en niet met de groep bezig zijn. En ook: waarin het systeem zelf volkomen op economie terugvalt, vooral geïnteresseerd is in ruilwaarde, of juist nog, in meerwaarde, winst.

Commercie en individuele arrogantie hebben geen initiatie nodig en dus wordt de *corrida de toros* steeds meer een gewoon spektakel voor passanten, gespeeld door min of meer goede spelers. Ik heb die ontwikkeling de laatste decennia – het is nu bijna vijftig jaar geleden dat ik als

veertienjarige mijn eerste 'stierengevecht' zag – zelf met tussenpozen meegemaakt. Het is een pars pro toto voor een wereld in verandering waarin teloorgang wordt vervangen door schijn en geld, en zijn dat - geld en schijn - niet steeds meer hetzelfde? En het is die wereld in verandering die het einde inluidt van een spektakel uit een andere tijd.

2. Het feest van de stier

Sinds jaar en dag biedt El Puerto enkele goede corridas aan. Het gaat hier dus niet om een grote *feria* zoals die van San Isidro in Madrid in mei, waarin een maand lang elke dag in Las Ventas wordt opgetreden en de carrières van de maestro's worden gemaakt of gebroken. De Plaza de Toros kan daar 23.798 mensen herbergen. In 2019 kwamen er 967.200 toeschouwers kijken naar 71 voorstellingen en waren er 15.268 seizoensabbonnementen. In 2020 is het feest door corona on hold gezet.

Of zoals de 'Feria de Abril' in de Real Maestranza van Sevilla die elk jaar die specifieke Andalusische stijl gericht op gratie en sierlijkheid propageert. Daar zijn er 12.500 plaatsen. Of de *Sanfermines* van Pamplona begin juli, bekend van de stierenloop die elke ochtend de dieren voor die avond van de koraal aan de rand van de stad naar de arena brengt. Nog zo'n onbegrepen en met veel leedvermaak verteld fenomeen. In Pamplona worden de stieren voor de corrida van die avond niet vlak naast de arena gestald. Ze worden pas elke morgen van de rand van de stad naar de plaza gebracht en dat doorheen de kleine straatjes van de hoofdstad van Navarra. Het is de gelegenheid, telkens om 8 uur 's morgens, voor geoefende *corredores* stierenlopers, die de juiste afstand tussen een

hoorn en een lopend menselijk in stand kunnen houden, om de spanning van het riskante beheersen te voelen. Hier gaat het om de juiste afstand, dichtbij en toch buiten bereik. Het zijn zij die elk jaar weer in topvorm verschijnen voor de Fiestas de San Fermin om elke morgen weer en dat negen dagen lang de adrenaline te beleven van omgaan met vechtstieren van een halve ton. Maar er zijn ook de min of meer dronken Amerikaanse toeristen die, Hemingway achterna, hun leven domweg riskeren als ware de *encierro* een Hollywood-triller. Elk jaar zijn de gewonden en soms doden in Pamplona wereldnieuws en de gelegenheid voor ongeïnformeerde moraalridders om hun preken te laten voorgaan op onderzochte duiding. Als je leest op welke wijze journalisten dergelijke fait divers met de natte vinger behandelen dan word je wel argwanend over de grote nieuwsberichten. Elke avond worden die stieren in een gewone corrida berecht voor een uitverkochte plaza met 19.721 plaatsen. Die grote feesten worden ingeleid door een week lang 'Feria de Fallas' van Valencia, begin maart en dat voor 10.500 zitjes. En zo ritmeren de grote steden met een aantal vertoningen in hun programma het gehele seizoen van lente tot vroege herfst. Waarna de bedrijvigheid zich naar de zomer van Latijns Amerika kan verplaatsen.

Het seizoen van El Puerto is nooit internationaal nieuws. Maar het programma is ook weer niet dat van Marbella of Benidorm, dat is gemaakt voor ongeletterde buitenlandse toeristen die Spanje herleiden tot zon, sangria, castagnetten, paëlla en veelkleurige waaiers en zich de

‘authenticiteit’ laten aanbieden door de vrijetijdsindustrie. En het is ook niet dat van de honderden kleine plaza’s in dorpen en voorsteden die elk hun evenement organiseren, soms in mobiele opstellingen. Dat maakt zo’n 80 procent van de feestelijkheden uit, veelal van mindere kwaliteit. Ziedaar al de belangrijkste oorzaak van het verval: de economische logica van de vermaakindustrie is zelf niet in staat de kwaliteit van het product te garanderen, vooral niet wanneer het publiek onkritisch en ongeletterd wordt. En dat publiek is doorheen de tijden ook steeds verder verwijderd geraakt van de dagelijkse kennis van de natuur, van de dieren, van de veeteelt. Te weinig mensen weten nog hoe de natuur werkt in voedselketens en wankele evenwichten. De mensheid heeft die ecologische relatie vervangen door een puur artificiële en geïndustrialiseerde voedsleconomie. Door publiciteit, vedettecultus en mediatisering is de kritische kennis steeds meer vervangen door een oppervlakkige consumptiecultuur. Die verkleuring is een algemene maatschappelijke trend, maar geldt des te meer voor dure consumptiegoederen die een groot publiek opzoeken.

3. Plaza de Toros

La Real Plaza de Toros de El Puerto de Santa Maria is een negentiende-eeuws bouwwerk afgewerkt in 1880. Het is zo oud dat er telkens nieuwe constructiefouten opdoemen zodat bijna elk jaar weer de *feria* in het gedrang komt, en dus een grote controverse ontstaat, omdat de stad de nodige restauratiewerken niet op tijd dreigt klaar te krijgen of omdat het management geen topprogramma voorziet om die investeringen te dekken. Het is een veelhoek met zestig kanten op drie verdiepingen. Het gebouw heeft een doormeter van 99 meter en een arena van zestig meter diameter. Het biedt plaats aan precies 12.186 mensen.

De stad kent een lange stierengeschiedenis. Al in de achttiende eeuw werden er *corrida's* georganiseerd in de Plaza de las Galeras. In 1768 werden tien *corrida's* georganiseerd ten voordele van de Hospital de Nuestra Senora de los Milagros en dat in een houten constructie die dienstdeed tot in 1802. Het was daar dat op 23 juni 1771 de *torero* José Candido, één van de eerste bekende *toreros*, het leven liet. De huidige stenen plaza werd ingehuldigd op 5 juni 1880 met een *corrida* met slechts twee *toreros* – een 'mano a mano' – die dus elk drie stieren te bevechten kregen. Onder hen de legendarische Rafael Molina Sanchez Lagartijo. Die vedette uit Cordoba heeft

er in de tweede helft van de negentiende eeuw, van 1851 tot 1893, een lange 42-jarige carrière van gemaakt van 1.632 corridas en 4.867 gedode stieren. Het was in die tijd dat de dorpse spelen, waarin edelen hun rijkunsten toonden, werden omgebouwd tot professionele en geregelde spektakels. De tweede helft van de negentiende eeuw die op vele terreinen de ombouw zag van volksvermaak tot geprofessionaliseerde economische activiteit en zo ook de moderne sportwereld liet ontstaan. Hier ligt de basis van de latere vrijetijdscultuur.

Al meer dan een eeuw worden er aldus in de Plaza van El Puerto steeds nieuwe azulejos aangebracht, ceramiek tegels, die aan de grote gebeurtenissen herinneren. De hoofdingang bevat de spreuk: 'Quien no ha visto toros en El Puerto, no sabe lo que es un dia de toros.' 'Wie nog geen stieren heeft gezien in El Puerto, weet niet wat een dag met stieren is.' De spreuk wordt toegeschreven aan één van die andere legendes, Joselito 'El Gallo', toen men het in een vergadering in San Sebastian in 1916 had over de beste arena van Spanje. José Gomez Ortega was een in 1895 bij Sevilla geboren *gitano*. Hij was zoon, kleinzoon en broer van *toreros*, lid van de beroemde dynastie van El Gallo, de haan. Zijn carrière begon al op dertienjarige leeftijd in Jerez de la Frontera met eenjarige stieren. Hij werd *matador de toros* van volgroeide vierjarige en een halve ton wegende vechtstieren op zijn zeventiende. Samen met Juan Belmonte Garcia domineerde hij de fiesta in die gouden hoogdagen rond de Eerste Wereldoorlog.

Hij was de eerste *torero* die in de jaren 1915 tot 1917 meer dan honderd corridas op een jaar volbracht. Op 16 mei 1920 trad hij op in Talaveira de la Reina. De vijfde stier, genaamd ‘Bailador’, danser, doorboorde zijn buik en Joselito stierf ter plekke. Hij was pas 25 jaar oud. Zijn dood beroerde gans Spanje.

Hij ligt begraven in een groot mausoleum, in de begraafplaats San Fernando van Sevilla en gefinancierd door toenmalige crowdfunding. Het is de enige keer in de geschiedenis dat Nuestra Señora de la Esperanza Macarena, de mythische madonna van Sevilla, rouwkleren kreeg aangedaan. Sindsdien is het de gewoonte op elke verjaardag van dit drama in de corridas van die dag de *paso doble* ‘Gallito’ te spelen. Het publiek – dat weet, dat wat van die geschiedenis kent – is ingetogen en ontroerd. En in Madrid, elke zestiende mei, komen de *cuadrillas*, de *toreros* van die dag, op met hun hoofddeksel in de hand en wordt een minuut stilte gehouden. In herinnering aan de dood van Joselito honderd jaar geleden. Het lijkt een weetje maar maakt wel deel uit van een diepgewortelde overlevering.

Zijn tijdgenoot Juan Belmonte Garcia, drie jaar eerder geboren in 1892 in de Sevilliaanse volkswijk Triana, overleefde honderden optredens en stierf in 1962, 26 jaar na zijn afscheid. Zelfmoord. Hij was al zeventig jaar te dicht bij de dood in leven gebleven. Hij voerde de moderne stijl in. ‘Parar, templar y mandar...’ Dat zijn de drie tijden van een goede pas. Stoppen, temperen en

leiden. De stier tot stilstand brengen. Hem dan oproepen en de aanval afremmen door het doek op de juiste afstand traag te bewegen, niet te ver, niet te dicht, de fatale stoot telkens weer uit te stellen, de stierenkop laag te houden en zo het aanvalsinstinct op te vangen in menselijk overwicht. En dan, tenslotte, dat domineren zichtbaar maken door de aanval te leiden, af te leiden van het eigen lichaam, om te buigen tot een langgerekte pas tot de stier voorbijloopt. Of beter nog, wanneer je de pas ombuigt tot een halve of een hele draai rond je lichaam dat rustig en dicht bij het gevaar moet blijven. Het is in dat 'templar', het traag opvangen van die voelbare natuurkracht, dat de poëzie ontstaat. Als toeschouwer zie je, voel je, de ingehouden indrukwekkende oerkracht gestuurd door een kwetsbaar en nietige mens, die de eigen angst in toom houdt om het publiek de schoonheid en de verwondering van iets onmogelijks te tonen.

Net dat gedeelde gevoel wordt in de voorstelling opgezocht en begeleid door een aanzwellend 'olé' of een ritmerende en tegelijk ontroerende paso doble, waarin alle muzikanten en zeker de solisten hun uiterste kunnen tonen. Dat is wat 'duende', de elf, wordt genoemd, dat sprookjesachtige ontastbare en zo ongeloofwaardige gevoel bij magie. Juan Belmonte maakte van het stierendoden een kunst, een drama. Het was in die tijd dat Igor Stravinsky schandaal maakte met de Vuurvogel, dat Pablo Picasso het kubisme uitvond en dat Marcel Proust aan de redactie van 'A la recherche du temps perdu' begon. Belmonte was

beviend met Ernest Hemingway die hem een rol gaf in het mooie boek 'Death in the afternoon'. Het is de tijd van het dominante modernisme, machisme en bevrijding tegelijk, maakbaarheid, de mens die zich onttrekt aan de natuur, de uiterste spanning van het interbellum...

Want het ging met opbouw van de corrida zoals ook met de meeste sporten. Van een tijdverdrijf voor edelen en hovelingen zoals bij oude toernooien of jachtpartijen, werden ook de stierengevechten omgezet in volkse feesten. Waar het volk kon deelnemen, ontvochten zich dan lokale talenten, die er een broodwinning van maakten. En dan kwamen de regels, de stijlen en ook de contracten. En zo werden spel en vermaak, sport en competitie en uiteindelijk spektakel en commercie. Zoals we verder zullen zien hebben edelen in hun vermaak al lange tijd geleden ook stieren ingezet. Zij boden stieren aan het lokale patroonsfeest opdat de jeugd zich zou kunnen meten. Vanuit die ongeordende feestelijkheden ontstond een nogal streng geregeld spektakel. Eens in die vorm gegoten, kon het aan een betalend publiek worden aangeboden en werd het een commerciële onderneming. Die bedrijvigheid is na de Tweede Wereldoorlog in een versnelling terecht gekomen. Het gehele samenleven werd steeds meer gebouwd op geld en ruilverhoudingen. Alles wordt een koopwaar. En dan verdwijnen meer substantiële eigenschappen, het delen en samen produceren. De vrije markt richtte zich op mobiele leefstijlen die de consumptie op peil houden. Tradities en gewoontes stierven langzaam

uit. In Spanje werd die modernisering tegengehouden en vertraagd door de Franco-dictatuur. Maar het land kwam na zijn dood in 1975 in een culturele versnelling terecht, in de Movida van Pedro Almodòvar en het blad Madriz. Sindsdien wordt de mediterrane levensstijl in snel tempo opgenomen in de vaart der volkeren en de mondialisering. Het is in die context dat de omgang met dieren in het algemeen en stieren in het bijzonder onder druk staat.